

Бабюх В.А.

**Діяльність політичної цензури
як форма ідеологічного контролю
в Україні (1920–1930-ті рр.)**

Політичні репресії в радянській державі стали невід'ємною частиною тоталітарного режиму. Вище партійно-державне керівництво СРСР застосовуючи державний терор, боролось з потенційною чи реальною опозицією, індивідуальним інакودумством, прагнуло взяти під контроль всі сфери життя суспільства, зокрема духовну. Політична цензура, виступаючи в ролі «ідеологічного жандарма» радянського суспільства, була покликана боротись із «ворогами народу і партії» не за допомогою силових методів, а шляхом обмеження їх інтелектуальної та творчої праці.

Російська та українська історіографія за останні 15 років представлена значним масивом монографій, збірників статей і документальних матеріалів, в яких висвітлюється формування органів радянської цензури. Це, насамперед, праці А. Блюма, Т. Горяєвої, К. Лютової, С. Чертопруда, Л. Молчанова, В. Ченцова, В. Очеретянка¹ та інших. Принципи роботи цензурних органів та функції і форми цензурного контролю радянської України, які були складовою частиною великого репресивного апарату, досі не знаходили відображення у вітчизняній історіографії. Російські вчені А. Блюм, Т. Горяєва, В. Казак, В. Измозік, Б. Павлов та ін. у роботах про організацію та діяльність Головліту СРСР частково відображали основні стадії проходження дру-

¹ *Блюм А.В.* Советская цензура в эпоху тоталитарного террора. 1929–1953. – СПб., 2000. – 312 с.; *Блюм А.* Министерство правды. Цензура: происхождение видов // Новое время. – 2002. – № 22. – С. 36–38.; *Горяева Т.М.* Политическая цензура в СССР. 1917–1991. – М., 2002. – 400 с.; *Чертопруд С.* Зарождение и становление системы защиты государственной тайны в Советском Союзе с 1919 по 1930 год // www.agentura.ru; *Молчанов Л.А.* Газетная пресса России в годы революции и Гражданской войны (окт.1917–1920 гг.). – М., 2002. – 271 с.; *Ченцов В.* Табу — на думку, заборона — на слово // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1994. – № 1. – С. 12–22.; *Очеретянка В.* Загратована думка. – К., 2000. – 220 с.

кованих матеріалів через цензурні інстанції та мотиви рішень цензорів щодо рукописів певних авторів. Тому, метою даного дослідження став аналіз роботи цензурного апарату щодо реалізації ідеологічних стереотипів.

Дієвий та багатофункціональний механізм політичної цензури протягом 1920–1930-х рр. охопив усі сфери культурного життя України. Цензурні обмеження завдали великої шкоди українській культурі в цілому. Ведучи боротьбу із «буржуазно-націоналістичними» напрямками в літературі, театрі, кіно, музиці, впроваджуючи ідеологічні стандарти для митців, радянська влада знищувала їх, як морально, так і фізично. Письменник-емігрант Р. Б. Гуль зробив дуже влучне твердження: «Немислимо перелічити всіх письменників, знищених диктатурою. Про це треба написати книгу, але лише тоді, коли відкривуться всі архіви КДБ, Відділу пропаганди, Головліту. І це буде одна з найстрашніших книг»².

Знищення відбувалось не лише за допомогою фізичної розправи. Закриття архівів для науковців, видавництва, театрів для окремих авторів, позбавляло їх матеріального добробуту та можливості творити. Вилучення книг з обігу, внесення їх до переліку творів заборонених до використання через «ідеологічну недосконалість», приводило до «загибелі» авторів у пам'яті людей.

Попередній контроль у системі політичної цензури був чи не найефективнішою і досконалою формою політичної цензури. Вже на цій першій стадії цензурного перегляду вилучалась велика кількість «ідеологічно шкідливих творів». Та, крім попереднього контролю, який займав велику кількість часу та сил органів цензури, існували контроль наступний та військовий. Вони поставали як методи впливу та стримування суспільних ідей та думок, що не відповідали стереотипам радянського життя. В 1920–1930-х рр. поняття каральної цензури набуло буквального значення. В роботі колегій Головліту і його місцевих органів брали участь представники ДПУ–НКВС, що засвідчувало неминучість покарання за розголошення певної інформації. Між двома відомствами встановлювались тісні контакти

² Гуль Р.Б. Одвуконь: Советская и эмигрантская литература. – Нью-Йорк, 1973. – С. 196.

щодо санкцій відносно авторів-порушників, тиражів видань, окремих екземплярів, що вимагають вилучення й утилізації та ін. Потрапляючи під наступну цензуру, друкована продукція вилучалась з обігу повністю, або ж окремими тиражами.

Важливою для розуміння значення і суті наступної цензури є «Інструкція по наступній цензурі», за підписом керівника Головліту П. Лебедева-Полянського. В ній зазначалось: «З метою контролю над цензорами Головліту при типографіях з одного боку, і над уповноваженими політредакторами при відомствах та окремих видавництвах з іншого, при Головному управлінні в справах літератури та видавництв організовується наступна військова цензура»³. Контролюючи діяльність цензорів, управління одразу ж могло встановлювати і передавати під слідство органам ДПУ–НКВС винних у розголошенні «таємної державної інформації».

Процес наступної цензури для будь-якого типу видань визначений в «Інструкції органам Головного управління літератури та видавництв УСРР» від 1925 р.: «Наступний перегляд проводиться методом порівняння віддрукованих екземплярів з “відгуком” і дозволеним рукописом, з метою недопущення мимовільних змін та доповнень типографіями. Наступний перегляд видань звільнених від попереднього перегляду робиться більш ретельно, звертаючи увагу, головним чином на недопущення відомостей, які складають військову таємницю. При цьому на всі великі видання, за виключенням афіш, листівок та оголошень, складається “відгук”»⁴.

Каральна цензура працювала керуючись не лише нормативною базою ЦУСДу–Головліту, а також секретними вказівками партійно-державних органів. Кожен автор, редактор, видавництво прагнули отримати найповнішу інформацію про заборони і виконати всі процедурні нюанси, щоб не потрапити в поле зору органів держбезпеки. Траплялись випадки, коли навіть партійна преса порушувала існуючі заборони. Так, 4-е

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 166, оп. 2, спр. 927. — Арк. 22.

⁴ Державний архів Хмельницької області. — Ф. Р-5, оп. 1, спр. 875. — Арк. 50.

відділення СОЧ Політконтролю підгубвідділу ДПУ м. Вінниці вказувало Уповноваженому в справах друку на Поділлі на неприпустимість опублікування відомостей про роботу ДПУ, особливо в прикордонній зоні. Пропонувалось вплинути на редакцію газети «Известия» через агітаційно-пропагандистський відділ губкому, а осіб, винних у розголошенні відомостей, що компрометують будь-який орган радянської республіки, передавати до суду⁵.

Попередня цензура творів друку передбачала виключення усіх ідеологічно-шкідливих висловів із рукописів книг та статей. Щоб не допустити в друк не переглянутих цензорами відомостей, які типографія могла включити сама, потрібно було отримати дозвіл на випуск віддрукованих творів в органах політконтролю ДПУ. Політконтролери звіряли готову продукцію з рукописом, який переглядався політредактором ЦУСДу, та відомостями, які щоденно надходили від місцевого органу в справах друку до ДПУ: 1) назва твору; 2) дата перегляду політредактором цього твору; 3) місця й цитати, викреслені із тексту із зазначенням сторінки і рядка; 4) власний підпис політредактора; 5) кількість екземплярів, дозволених до друку⁶.

Щоб політконтролер порівняв рукопис із віддрукованим матеріалом типографія надсилала до ДПУ 3 екземпляри, один з яких повертався назад в видавництво із дозвільною візою Політконтролю ДПУ⁷. Таким чином, ПК ДПУ здійснював наступний контроль друкованих творів.

Такий стан речей, коли попередній (ЦУСДу) і наступний (ДПУ) контроль були розділені по різних відомствах, не задовольняв вище партійно-державне керівництво УСРР. Тому, в звіті відділу друку ЦК КП(б)У начальник управління в справах друку Ікс зазначав, що з квітня 1924 р. Організаційно-контрольний відділ фактично проводить наступний контроль всіх творів друку⁸. На засіданні Колегії відділу друку ЦК КП(б)У

⁵ Державний архів Вінницької області (далі — ДАВінО). — Ф. П-1, оп. 1, спр. 56. — Арк. 19–19 зв.

⁶ ЦДАВО України. — Ф. 166, оп. 2, спр. 924. — Арк. 30.

⁷ Там само. — Спр. 928. — Арк. 20.

⁸ Там само. — Оп. 4, спр. 964. — Арк. 259.

24 червня 1924 р., цей порядок затвердили. Від тепер вся наступна цензура переходила від ДПУ до ЦУСДу⁹.

Покарання після наступного контролю при порушенні цензорами, типографіями та редакціями існуючих заборон були такими: «закриття видавництв або окремих видань, скорочення тиражу, накладення штрафу і передання до суду відповідальних осіб»¹⁰ тощо. Так, в «Зведені № 10 найважливіших вилучень, затримок і конфіскацій, зроблених органами Головліту», надрукованих в «Бюлетені Головного управління в справах літератури та видавництв» за 1936 р. вказані каральні заходи, які застосовувались до «порушників»: «В газеті «Колхозник Запорожья» слово «Політбюро» секретарем редакції в шкodu викривлено в «Поліцейбюро». Цензором виправлено. Секретар редакції знятий з роботи; справа про нього передана до НКВС.

В газеті «В бой за никель» (Ленінград), 4 вересня 1936 р. в передовій статті замість «розгортати стаханівський рух» надруковано «звертати стаханівський рух». Тираж конфіскований.

В газеті «Сталінським шляхом» (Остропільський р-н, Вінницької обл., УРСР) № 148 доповідь т. Сталіна на Надзвичайному VIII з'їзді Рад починався так: «Конституція СРСР це пуста обіцянка, обман, «потьомкінське село». Цей відверто контрреволюційний випадок класового ворога був вилучений. Проводиться розслідування для встановлення винних»¹¹.

Особливості наступної цензури існували і при контролі над театральними виставами Начальник ЦУСДу УСРР Урін у вересні 1924 р. звернувся до Головлітосвіти НКО з офіційним листом. В ньому він вказував, що ЦУСД пропускає цілий ряд п'єс, які з ідеологічної точки зору повністю допустимі до постановки в театрах, але при постановці п'єси прослідкувати моменти, що цілком змінюють (іноді викривляють) її зміст не можливо. Урін наполягав на безпосередньому нагляді в залі для глядачів, для чого просив дозволу на видачу його політредакторам двох постійних квитків для входу у всі театри міста

⁹ ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 2, спр. 139. – Арк. 213.

¹⁰ Там само. – Оп. 2, спр. 924. – Арк. 19.

¹¹ Главлит сообщает... // www.tellur.ru/~historia/archive/04/glavlit.htm.

Харкова для відповідного спостереження»¹². Якщо траплялись випадки відступу акторів від офіційного перевіреного редакторами тексту п'єси винних притягували до відповідальності, театр закривали.

Таким чином, наступний контроль над друкованим матеріалом та видовищами надавав ЦУСДу владу над різними сферами суспільного життя. Виявляючи «шкідливу інформацію», винних у «розголошенні державних і військових таємниць» та передаючи їх під слідство, органи цензури включались у процес політичних репресій. Крім того, встановлення наступної цензури забезпечувало контроль управління над роботою власних працівників, які здійснювали попередню цензуру, що забезпечило більшу надійність всієї системи.

Інший напрямок діяльності ЦУСДу—Головліту УРСР, що пов'язаний із політичними репресіями, — заборона видавати твори класово-ворожих письменників та митців. Жорсткі вимоги щодо цього встановлювались вищим партійно-державним керівництвом України, яке давало науковцям, літераторам, драматургам, режисерам тощо не стільки наукову або літературну оцінку, скільки політичну. Зокрема, життя в СРСР зображувалось загалом позитивно, замовчувались соціальні конфлікти (між номенклатурою і звичайними громадянами, між російською та іншими націями, між сільським та міським населенням, між пропагандою та дійсністю). Не дозволялось описувати особисті переживання в минулому і сьогоденні, що викликали протиріччя із прийнятими уявленнями про державу і суспільство; висвітлювати позитивні релігійні, трансцендентні переживання; описувати не лише будь-які сексуальні насолоди та страждання, а взагалі усю фізіологічну сферу людського існування. Заборонялось критичне зображення високих державних функціонерів і діячів мистецтва, торкатись їх особистого життя; згадки про осіб і народи, що були в немилості з боку партії; критика в адресу армії, міліції, партії; зображення життя в закордонних країнах та іноземців, якщо це не служить переконанням про вищість СРСР; згадки про 1937-й р.,

¹² ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 964. – Арк. 453.

про місця позбавлення волі, про забруднення навколишнього середовища¹³ та ін. Ті, хто не врахував ці вимоги були приречені на мовчання, або навіть на переслідування з боку владних структур. Зазначимо, що критерії оцінки авторів змінювались у відповідності із зміною партійної лінії (наприклад при Й. Сталіні вони залежали від його особистих уподобань). Автори, що добилися визнання за кордоном користувалися більшою ідеологічною свободою, ніж маловідомі письменники і поети¹⁴.

Принципи і підходи до авторів втілились у впровадження в культурне життя України методу соцреалізму, який відсікав все те, що не вкладалося у встановлені канони. Навіщування на письменників ярликів у 1920-х, а особливо у 1930-х рр. стало цілком звичною, буденною справою. Так, виконуючи соціальне замовлення С. Щупак опублікував у газеті «Комуніст» дуже велику статтю «Вороже спотворення історії літератури», в якій подав встановленні вищим політичним керівництвом характеристики українських письменників. За його класифікацією письменники Хриснюк, Десняк, Речицький були не іншим як «лицарями дворушницької контрреволюції», Куліш виявився не демократом, а «ідеологом пруської реакції в Росії», Щеголев — реакційним представником феодалізму, Нечуй-Левицький — буржуазним шовіністом, В. Винниченко — «ідеологом буржуазної контрреволюції в період пролетарської революції та її підготовки»¹⁵. Саме цими характеристиками керувалися не лише видавці, а й цензори, які визначали долю кожної книжки.

Про що і як писати українським радянським письменникам говорив на II з'їзді Рад Київщини П. Постишев: «Пиши, тов. Корнійчук, краще, працой над собою більше [оплески]. Пиши правду соціалістичного життя. Але, щоб показати правду нашого соціалістичного ладу, не бери слабких, а рівняйся на тих, які дужі, в яких крок твердий, розмах сильний, в яких більше

¹³ Казак В. Цензура. «Во что обошелся» Главлит литературе // www.hro.org/editions/karta/nr22-23/censura.htm

¹⁴ Блюм А.В. Архив. Склад микробов коммунизма // Новое время. – 2001. – № 14. – С. 36.

¹⁵ Дзюба І. Література соціалістичного абсурду // Сучасність. – 2003. – № 1. – С. 98.

ударів у ціль, рівняйся на тих, зображай тих, хто вже виявив себе, хто навчився будувати нове життя, хто трактор опанував, комбайн, техніку. На цих рівняйся і на них рівняй свого читача. Бо той, хто піддається труднощам боротьби і по слабких ділянках визначає нашу велику роль та завдання, той неминуче приречений до творчої безплідності, до творчої смерті»¹⁶.

Таке вироблення ідеологічних штампів, навішування політичних ярликів призводило до занепаду в українській культурі і слугувало лакмусовим папірцем для органів держбезпеки, які фабрикували справи, виходячи саме з таких аргументів.

Органи цензури, щоб не пропустити у друк твори певних авторів, інколи навмисно затягували процес цензурування, пояснюючи це цілком «об'єктивними» причинами: невідповідність тексту рукопису до основних вимог часу, низький художній рівень твору тощо. Так, 9 лютого 1931 р. письменник В. А. Гадзінський надіслав до Укрголовліту лист, в якому скаржився на затягування перегляду свого роману «Визволена Україна», який подав ще в листопаді 1930 р. Цікавим є те, що цензор Калюжний в таємному листі звернувся до політредактора Сливенка, з пропозицією проконсультуватися у цій справі з керівниками Головліту України Кривенком та Фалькевичем¹⁷. Можливо, таким чином органи цензури намагалися виконати замовлення керівництва країни щодо політичної невитриманості даного автора.

Особливо посилювався тиск на авторів після чисток партапарату на початку 1930-х рр. Зокрема, до Культпропу ЦК КП(б)У з районів надходили листи, в яких місцеві партосередки просили надіслати відповідні інструкції щодо літератури авторів, яких ЦК назвав «ворожими елементами»¹⁸. До таких віднесли і велику частину репресованих українських письменників і поетів, зокрема, М. Хвильового, В. Підмогильного, М. Зерова, Г. Косинку, Є. Плужника, Г. Хоткевича та ін.¹⁹

¹⁶ Дзюба І. Література соціалістичного абсурду.

¹⁷ ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 10, спр. 588. – Арк. 46.

¹⁸ Там само. – Оп. 9, спр. 1561. – Арк. 41.

¹⁹ Васькієська О. Державний архів друку Книжкової палати України: історія та сучасність // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 5. – С. 26.

Зміни в суспільно-політичному житті держави, масові репресії тощо позначились і на культурному житті. Зокрема, почалось вилучення з бібліотек книг та брошур «ворогів народу» і літератури, в якій згадуються їх імена. Така ситуація потребувала більшої секретності та політичного хисту. Тому, в 1938 р. місцеві органи Укрголовліту отримали розпорядження про те, що від тепер вилучення з бібліотек контрреволюційної літератури покладається виключно на районних цензорів²⁰.

В період масових репресій другої половини 1930-х рр. ледь не щоденно надходили циркуляри про вилучення книг партійних і державних діячів, майстрів культури, вчених, які опинилися в лабетах ОДПУ–НКВС. Так, менше ніж через рік після самогубства М. Скрипника за постановою ЦК КП(б)У з усіх бібліотек, книгарень вилучили його друковані праці²¹.

Уповноважений РНК СРСР з охорони військовий таємниць в дружі і начальник Головліту РРФСР Б. Волін 19 червня 1935 р. видав наказ, в якому всім начальникам край-обллітів, головлітів союзних республік заборонялось продовжувати загальну чистку бібліотек. Дозволялось вилучати лише контрреволюційну троцькістсько-зінов'євську літературу згідно з доданим списком. Цей список містив всі книги Троцького, 12 книг Зінов'єва, окремі видання Каменєва, Шляпникова, Яворського, Преображенського, Луначарського («Революційні силуети») та багатьох інших²². Вже до середини жовтня 1935 р. місцеві органи отримали наказ уповноваженого РНК СРСР з охорони військових таємниць в дружі «Про вилучення із бібліотек, торгівельної мережі, складів книг та брошур керівників і учасників троцькістсько-зінов'євської терористичної організації»²³.

Наказ Головліту від 4 березня 1938 р. передбачав вилучення з обігу книг командарма Я. І. Алксніса, наркома освіти А. Бубнова, наркома фінансів Г. Гринька, партійного діяча І. Ва-

²⁰ ДАВінО. – Ф. П-136, оп. 6, спр. 888. – Арк. 22.

²¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 6, спр. 338. – Арк. 161–162.

²² Головской В. Материалы о цензуре из Смоленского архива // INDEX. Досьє на цензуру. – 2004. – № 20. – С. 32.

²³ ДАВінО. – Ф. П-136, оп. 6, спр. 708. – Арк. 8.

рейкіса, драматурга В. Кіршона, письменника Б. Пильняка. Буквально в цей же час з'явився наказ про вилучення з торгової мережі, бібліотек, клубів, музеїв і архівів, редакцій газет портретів командармів І. Дубового, П. Дибенка, І. Уборевича, І. Якіра, заступника наркома оборони Я. Гамарника, маршала М. Тухачевського, комкора Р. Ейдемана. Наказ стосувався 49 осіб. В кінці березня 1938 р. місцеві органи отримали вказівку про вилучення книг ще 36 авторів, знищення всіх їх портретів, скульптур, діапозитивів, негативів. Серед інших до списку потрапили М. Бухарін, Л. Каменев, Ю. Пятаков та інші.

Наказ від 11 квітня 1938 р. стосувався вилучення книг 56 авторів, в тому числі наркома юстиції М. Криленка. Через кілька днів були вилучені книги маршала А. Єгорова, комкорів Г. Гая, В. Путни, в 1939 р. праці і статті маршала В. Блюхера, першого секретаря харківського обкому КП(б)У М. Гикала, генерального секретаря ЦК ВЛКСМ О. Косарева²⁴.

Вилученню підлягали не лише книги вказаних вище осіб, а й видання, в яких в тому чи іншому аспекті згадувались імена звинувачених. Начальник Головліту РРФСР Б. Волін 8 квітня 1937 р. у листі на ім'я секретаря ЦК ВКП(б) А. Андрєєва, відзначав: «Протягом ряду років у творах деяких письменників-комуністів та поетів-комсомольців, прозаїків згадувались імена Троцького, Зінов'єва, Каменєва та інших. В позитивному контексті, іноді у співставленні з іменами Леніна: О. Безименський (збірник віршів з передмовою Троцького), О. Жаров (вірш, присвячений Троцькому), Й. Уткін («Про Рудого мотиля»), Г. Нікіфоров («Біля ліхтаря»), Лебединський («Тиждень»), А. Веселий та інші. Ці ж імена в такому ж контексті наявні в творах інших письменників: С. Єсеніна («Пісні про Великий похід»), В. Маяковський («Ленін» та ін.), Зазубрін (кол. троцькіст, «Два світа»), Козаков («9 крапок»), В. Інбер («Клопомор») та ін. Хоча при перевиданнях Головліт з 1931 р. ці місця вилучав, в бібліотеках до цього часу чимало старих видань (до 1931) таких книг,

²⁴ *Мазурицкий А.М.* Влияние Главлита на состояние библиотечных фондов в 30-е годы XX века // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: VII Междунар. конф. «Крым-2000»: Матер. конф. – Судак, 2000. – Т. 2. – С. 327.

що вільно видаються читачу». Далі в листі пропонувалося ще раз переглянути видрукувану в радянський час, літературу і вилучати ті видання, в яких містяться «небажані прізвиська»²⁵.

Перший секретар ЦК КП(б)У М. С. Хрущов у листі до Й. В. Сталіна в квітні 1939 р. пропонував вилучити з обігу збірник Г. Петровського «Статті і промови», тільки тому, що він був ілюстрований фотографіями «ворогів народу» — Косіора, Любченка, Балицького та інших²⁶.

«Вороги народу» були не лише серед верхівки партії. Оскільки чистка партапарату відбувалась по всій вертикалі, то «контрреволюціонери» були і в місцевих органах. Їх література також підлягала вилученню. Так, Вінницький облліт спільно з відділом агітації, пропаганди і преси обкому КП(б)У в 1937 р. намітив до вилучення всі книги і брошури, в яких є згадка про «контрреволюціонерів», місцевих партійних лідерів О. Леваду та Самутіна²⁷.

«Неблагонадійні автори», що не бажали з тих чи інших причин іти на компроміси з радянською владою, були не лише в літературі. Така ж ситуація склалась в театральному та музичному мистецтві. З різних політичних, ідеологічних та світоглядних міркувань, партійно-державні органи обмежували або ж взагалі забороняли діяльність тих чи інших письменників та драматургів. Їх п'єси, навіть якщо й мали вірне ідеологічне спрямування, все рівно до постановки не допускалися. ЦУСД, складаючи списки театрального репертуару, враховував і рішення керівництва. Тому, велика кількість заборонених п'єс — це твори заборонені власне через політичні погляди їх авторів, а не через їх низьку художню якість. Так, у списки не дозволених до виконання театральних п'єс потрапили твори М. Базанюка-Сміхогоренка, І. Галюна, С. Г. Кривоноса, Я. Лимана, І. Т. Подоляніна тощо²⁸. В списки опальних композиторів увій-

²⁵ История советской политической цензуры. Документы и комментарии. — М., 1997. — С. 476–477.

²⁶ Там само. — С. 494.

²⁷ ДАВінО. — Ф. П-136, оп. 6, спр. 814. — Арк. 1.

²⁸ Списки п'єс, що їх переглянув Вищий репертуарний комітет НКЮ УСРР // Бюлетень НКЮ УСРР. — 1931. — № 15. — Ст. 165. — С. 5–8.

шли українські класики Л. Ревуцький, Золотарьов, Ф. Попадич та ін.²⁹

Таким чином, органи цензури разом із ДПУ–НКВС включились у діяльність радянської репресивної машини. Використовуючи властиві їм методи роботи, ЦУСД–Головліт України допомагав органам держбезпеки викривати «ворогів народу» та «шкідників». Політичні репресії незмінно приводили до викреслень імен «ворогів» з літератури та вилучення їх творів з обігу. Важливим критерієм заборони творів була ідеологічна відповідність авторів. Внаслідок цього для українського читача і глядача були недоступні кращі твори української, російської та зарубіжної класики, цілий ряд наукових видань і витворів мистецтва.

²⁹ Про дозволену й заборонену музлітературу // Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 17. – Ст. 177. – С. 12.

Посвістак О.А.

Політичні репресії проти культурно-освітньої та наукової інтелігенції Поділля на початку 1920-х рр.

Після заключення перемир'я з Польщею, більшовики розпочали розбудову місцевих партійних та державних органів. Прибулі з Росії чи з русифікованих міст Східної України більшовицькі лідери стали активно втручатись у справи місцевої Подільської громади, навчальних закладів, громадських організацій. Такі дії загострили конфлікт між більшовиками та місцевою подільською інтелігенцією.

В особі «старорежимних» освітян та науковців більшовики бачили найбільшу небезпеку для комуністичної влади. Особливе занепокоєння викликали учасники Української революції 1917–1920 рр. Їх багато осіло в прикордонній Подільській губернії, залишившись працювати у закладах освіти, культури тощо¹.

¹ Державний архів Хмельницької області (далі — ДАХМО). – Ф. Р. 302, оп. 4, спр. 41. – Арк. 25.